

**Етнологско-
антрополошке
свеске**

*Часопис Етнологско- антрополошког
друштва Србије*

Етнолошко-антрополошке свеске

Часопис Етнолошко-антрополошког

друштва Србије

бр. 32, (н.с.) 21, 2021.

Главни и одговорни уредници:

др Гордана Благојевић

др Владимир Рибић

Секретари редакције:

др Срђан Радовић

др Милош Матић

Редакција:

проф. др Иван Ковачевић, проф. др Милош Миленковић,

проф. др Љиљана Гавриловић, др Младена Прелић,

др Јадранка Ђорђевић Црнобрња,

мр Предраг Шарчевић, Душица Живковић

Компјутерска обрада: Иван Живковић

Превод са енглеског на српски: др Владимир Рибић

др Гордана Благојевић

Лектура и коректура: др Владимир Рибић

др Гордана Благојевић

Лого: Љубомир Павићевић Фис

Примљено за објављивање на седници Редакције

одржаној 14.10.2021.

Адреса редакције:

Студентски трг 13, 11 000 Београд

0112636804 (др Гордана Благојевић)

0113206262 (др Владимир Рибић)

etnoloskesveske@gmail.com

www.eads.org.rs

ISSN 1821-3723

УДК 39

COBISS.SR-ID 6236162

Ово издање часописа је изашло из штампе захваљујући чланаринама чланова и несебичној помоћи пријатеља Етнолошко-антрополошког друштва Србије, као и волонтерског рада уредника и чланова редакције.

Papers in Ethnology and Anthropology

Journal of the Serbian Ethnological and
Anthropological Society

No. 32, (n.s) 21, 2021.

Editors in chief:

Gordana Blagojević Ph.D

Prof. Vladimir Ribić Ph.D

Secretars of the editorial board:

Srđan Radović Ph.D

Miloš Matić Ph.D

Editorial Board:

Prof. Ivan Kovačević Ph.D, Prof. Miloš Milenković Ph.D,

Prof. Ljiljana Gavrilović Ph.D, Mladena Prelić Ph.D,

Jadranka Đorđević Crnobrnja Ph.D,

Predrag Šarčević MA, Dušica Živković

Computer text processing: Ivan Živković

Serbian translation: Prof. Vladimir Ribić Ph.D

Gordana Blagojević Ph.D

Proofreading: Prof. Vladimir Ribić Ph.D

Gordana Blagojević Ph.D

Logo: Ljubomir Pavićević Fis

Editorial address:

Studentski trg 13, 11 000 Belgrade

00381112636804 (Gordana Blagojević Ph.D)

00381113206262 (Prof. Vladimir Ribić Ph.D)

etnoloskesveske@gmail.com

www.eads.org.rs

ISSN 1821-3723

UDK 39

COBISS.SR-ID 6236162

This journal issue was published thanks to the membership fees of its members and the unselfish help of the friends of the Ethnological-Anthropological Society of Serbia, as well as the volunteer work of the editors and editorial staff members.

Садржај

11

Чланци и студије

13

Тема броја:

Антропологија Европске уније – студентска истраживања

(ур. Ивана Гаџановић)

Topic of the Issue:

Anthropology of the European Union - student research

(ed. Ivana Gačanović)

15

Ivana Gačanović

Reč urednika uz tematski broj

„Антропологија Европске уније – студентска истраживања“

17

Милица Стјепановић

Начини функционисања невладиних организација као средство спровођења културних/јавних политика Европске уније у Републици Србији

49

Ђорђе Стојановић

Православни идентитет, Србија и Европа: од националног култа до културне и духовне основе Европе

69

Jagoda Mirović

Европеизација Србије: „Западни Балкан“ и обреди прелаза

87

Krinka Baković

Prozor u (tuđe) dvorište: Proces evrointegracija, kosovski mit i ucrtavanje prostora kulturne intimnosti u granice Srbije

101

Александра Гачић

Конструисање европског идентитета у хип хоп плесу

123

Varia

125

Aphrodite-Lidia Nounanaki, Rea Kakampoura

Greek urban legends and their function on the internet

141

Myrofora Efstathiadou

Diogenes in Sinop City Today: Folklore and Semiotic Approaches

157

Прикази и критике

159

Марко Стојановић

Поглед у изглед монографије Миљине Ивановић Баришић. „Одевање у
околини Београда - друга половина 19. и прва половина 20. века“.

Етнографски институт САНУ. Посебна
издања, књ. 88. Београд 2017, стр. 205.

Krinka Baković

bkrinka@gmail.com

**Prozor u (tuđe) dvorište:
Proces evrointegracija, kosovski mit
i ucrtavanje prostora kulturne intimnosti
u granice Srbije¹**

Apstrakt:

Rad se bavi procesom evrointegracija koje su u službi debalkanizacije zemalja Jugoistočne Evrope, na primeru Republike Srbije. Balkan, kao kovanica opterećena prošlošću shvata se kao „unutrašnji drugi“, geografski deo Evrope koji nije „Evropa“, te kao takav biva shvaćen kao mračan, „primitivan“, zaostao. Srbija, kao država koja pripada (Zapadnom) Balkanu, istovremeno je i zemlja kandidat za članstvo u Evropsku uniju. Jedna od prepreka je proglašenje nezavisnosti AP Kosova i Metohije, koje se u javnosti doživljava kao centralni element srpskog nacionalnog identiteta. Posebna pažnja biće posvećena „kosovskom mitu“ kao sakralizovanom narativu o Kosovu koji je deo istorijsko-kulturne baštine. Takođe, biće razmatrana njegova egzistencija u svetonazoru populacije, prilikom procesa evrointegracija. Koristiću se konceptom kulturne intimnosti Majkla Hercfelda u analizi artikulacije protivrečnosti, tenzija i formiranja zajedništva prilikom (samo)kritike, ismevanja ili glorifikovanja sopstvene nacije.

Ključne reči:

kulturna intimnost, kosovski mit, evrointegracije, balkanizam, Balkan, Srbija.

Uvod

U ovom radu ću istraživati geografsko-političku odredicu „Balkana“, kao i sa njom povezane koncepte „balkanizam“ i „balkanizacija“ kroz izvesni antagonizam, prisutan kako u javno-političkom, tako i u naučnom

¹ Seminarski rad za potrebe ispita na predmetu Antropologija Evropske unije, na četvrtoj godini Osnovnih akademskih studija etnologije i antropologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

i medijskom diskursu, na primeru Republike Srbije kao države koja mu istorijski, kulturno i geografski pripada. Kovanica „Balkan“ opterećena je negativnim konotacijama i predstavlja opozit „Evropi“, „evropejstvu“ i vrednostima koje joj se pripisuju, te kao takva biva eksploatisana u američkoj i zapadnoevropskoj literaturi i javno-političkom diskursu EU (Petrović 2009). Odredicu „balkanizam“ upotrebila je Marija Todorova, te piše o njoj kao o retorici „drugosti“ Balkana unutar same Evrope. Balkan je, za razliku od Istoka/Azije – koji je „spolajšnji drugi“ u odnosu na Evropu, zapravo „unutrašnji drugi“ – „periferija Evrope“, most između Istoka i Zapada. Balkan je okarakterisan kao mračan, necivilizovan, nasilan, divlji, zaostao, a kao takav nema sigurno utočište u civilizovanoj, modernoj, demokratskoj Evropi (Todorova 2006).

S tim u vezi, strategije evrointegracije (kao proces stremljenja EU i samim tim evropskim vrednostima)² su u službi procesa prevazilaženja revitalizacije balkanske „drugosti“ i njegove odredice kao „periferije Evrope“, te se tako proces evrointegracija može tumačiti i kao „de-balkanizacija“ i „denacionalizacija“ (Brujić 2016, 164). Revitalizacija Balkana kao neukroćenog „zadnjeg dvorišta“ Evrope³ dešava se devedesetih godina, prilikom dramatičnog i nasilnog (i tragičnog) raspoređivanja SFR Jugoslavije.

Poslužiću se konceptom „kulture intimnosti“ Majkla Hercfelda, koji on objašnjava kao društveno znanje koje dele pripadnici/pripadnice jedne grupe i koje doprinosi prepoznavanju zajedništva, dok se oni istovremeno osećaju kao odbačeni od strane moćnih drugih. Početna hipoteza je da građanstvo Srbije prilikom (samo)kritike, ismevanja ili glorifikovanja artikuliše tenzije i protivrečnosti koje se pojavljuju prilikom nacionalnih osećanja, konstruišući time specifičan prostor kulturne intimnosti. Takođe, pretpostavka je da kosovski mit, kao jedan od važnih elemenata koji čini nacionalni identitet u Srbiji, biva manje „neotuđiv“ kako država napreduje na putu u Evropsku uniju. Rad će dati odgovor na istraživačko pitanje – da li proces evrointegracija nužno vodi ka tome da kosovski mit, kao „sakralizovana priča o Kosovskom boju formirana u XIX veku u okviru nacionalističkog diskursa“ (Čolović 2017, 20), a potom revitalizovana od devedesetih godina prošlog veka, ode na smetlišće istorije.

2 Kako su to neki autori/autorke već pisali, evropeizacija i evrointegracije se u javnosti mogu doživeti kao vid nasilja (Brujić 2016), što su i moji rezultati pokazali, no u ovom radu neće biti posvećeno više pažnje ovom elementu zbog obimnosti teksta.

3 Sam termin je skovan početkom XX veka, kada je takođe imao negativno značenje.

Empirijska pozadina, odnosno metod istraživanja predstavljaju polustrukturirani intervjui sa dvanaest studenata/studentkinja (22-26 godina starosti), realizovanim tokom maja i juna meseca 2020. godine. Iako, statistički gledano, uzorak ispitanika nije reprezentativan, cilj mog istraživanja nisu kvantitativni rezultati, već saznavanje kako neki studenti/studentkinje koji/koje studiraju u Beogradu vide trenutno stanje Srbije na putu u EU, kako njihove kulturne predstave o sebi/nama kao državljanima Srbije konstruišu prostor specifične kulturne intimnosti, kao i koji su to elementi pomoću kojih se identifikuju sa srpskim nacionalnim identitetom.

Rad se sastoji iz nekoliko segmenata⁴ u kojima će biti reči o nekim dosadašnjim istraživanjima (Zapdnog) Balkana, balkanizma i procesa evrointegracija i evropskog identiteta, te i koncepta kulturne intimnosti kao analitičkog oruđa. Posebno će biti istaknut metod i rezultati istraživanja, a potom i antropološka analiza i završna razmatranja.

Kulturna intimnost kao teorijski okvir

Majkl Hercfeld postavlja pitanje koja je to zajednička osnova koja ukida mogućnost precizno definisanih, nepromenljivih nivoa moći (Hercfeld 2004, 20). On tvrdi da najvažniju ulogu u tome igra kulturna intimnost:

„Prepoznavanje onih aspekata kulturnog identiteta koji se smatraju izvorom spoljašnje neprijatnosti, ali istovremeno pružaju članovima zajednice osećaj sigurnosti zbog pripadnosti društvu, osećaj prisnosti s osnovama moći koji obespravljenim ljudima u jednom trenutku može dozvoliti izvestan stepen kreativne neposlušnosti, a već u sledećem doprineti uspešnom zastrašivanju“ (Hercfeld 2004, 20-21).

Drugim rečima, Hercfeld ovaj koncept objašnjava kao društveno znanje koje dele pripadnici/pripadnice jedne grupe i koje donosi momentalno prepoznavanje zajedništva, a koje se takođe oseća kao faktor odbačenosti od strane moćnih drugih. Kad ispoljavanje kulturne intimnosti postane znak kolektivnog samopouzdanja, kulturna inti-

⁴ Kao i sam naslov rada, neki podnaslovi su modifikacija i varijacija naziva filmova Alfreda Hičkoka – ne zato što smatram da je situacija slična horor/triler žanru, već zato što je predstava o Balkanu/Srbiji i evrointegracijama praćena dramatičnim okolnostima i neizvesnošću kao posledice položaja balkanske *drugosti* unutar Evrope.

mnost može dati potporu moći, a primer za to Hercfeld nalazi u slučajevima u kojima više klase i kolonijalne sile imitiraju skromnost (Hercfeld 2004, 21). Kulturnu intimnost čine tzv. nacionalne crte: američka neposrednost, britanska istrajnost, grčka seksualna nezasitost itd. – one pružaju stanovništvu osećaj ponosa u odnosu na „formalniji ili zvaničniji sistem moralnih vrednosti, a ponekad i u odnosu na zvanično neodobravanje“ (Hercfeld 2004, 21). To su stereotipi *jastva* s kojima se članovi određene populacije šale na vlastiti kolektivni račun. Kulturna intimnost objašnjava odnos između socijalnih aktera/akterki (građana/građanki) i nacionalne države, u okviru koncepta „disemije“ – „formalne i kodirane napetosti između zvaničnog predstavljanja jastva i onoga što se dešava u privatnosti kolektivne introspekcije“ (Hercfeld 2004, 38). Kulturna intimnost, takođe, podrazumeva ismevanje i kritiku sopstvene države, na osnovu kojih država, kao bliska i poznata, kao ono što možemo ismevati i kritikovati, opstaje.

Stranac u *Orijent ekspresu*: definisanje pojma „(Zapadni) Balkan“

Balkansko poluostrvo kao geografski pojam dobio je ime početkom XIX veka zahvaljujući nemačkom geografu Avgustu Cojneu, koji ga je imenovao po planinskom vencu. Takođe, pojam Zapadni Balkan je bio geografska odredica u naučnoj literaturi krajem XIX i početkom XX veka (Petrović 2009, 28; Brujić 2016, 163). Nakon Prvog svetskog rata, Balkan se povezivao sa engleskim glagolom „balkanizovati“ (*to balkanise*) i imenicom „balkanizacija“ (*balkanisation*) koji imaju negativnu konotaciju. Kontroverzni termin „balkanizacija“ obično se koristi kako bi opisao proces fragmentacije i deobe neke teritorije na međusobno sukobljene celine (Hammond 2006, 7).

Pojam Zapadni Balkan predstavlja kompromis kojim se (nekadašnje) balkanske zemlje koje su ušle u EU vešto uklanjaju iz „mračne balkanske retorike“ (Brujić 2016, 166). U političkom smislu, pod Zapadnim Balkanom Evropska unija podrazumeva zemlje jugoistočne Evrope koje nisu njene članice: Albaniju, Severnu Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku⁵ i Srbiju. Tanja Petrović zaključuje da ne postoje geografski, istorijski i kulturni razlozi koji bi Zapadni Balkan učinili „zapadnim“: „U pitanju je pre svega politički pojam i prostorna metafora

⁵ Hrvatska je od 2015. zemlja članica EU.

napredovanja na putu u Evropu⁶ (Petrović 2012c, 61 prema Brujić 2016, 167).

Izraz jugoistočna Evropa ima, takođe, dugu istoriju upotrebe. Iako je poglavita funkcija ovog pojma bila da zameni negativne političke konotacije pojma „Balkan“ (Petrović 2009, 29), on po sebi ima ideološku etiketu, jer su ga koristili nacisti tokom tridesetih i četrdesetih godina XX veka kako bi označili južnu granicu Velike Nemačke (Todorova 2006, 89; Brujić 2016, 167). Primetno je da se „jugoistočna Evropa“ upotrebljava kao šira odredica, nekad kao sinonim, a nekad da bi se zemlje koje je čine odredile kao „postsocijalističke“⁷.

Negativno poimanje Balkana se tokom devedesetih godina revitalizuje „kada se rat, nasilje i raspad SFRJ interpretiraju kao manifestacije tipičnog 'balkanskog karaktera' ljudi koji naseljavaju ovaj kraj Evrope“ (Petrović 2009, 21). S tim u vezi, mnogi autori, poput Todorove, govore o kovanici „balkanizam“, po ugledu na Saidov pojam „orijentalizam“. Nasuprot njemu, „balkanizam“ je opisan kao konstruisana varvarska, iracionalna „drugost“ na periferiji racionalne i civilizovane Evrope. Ona u svojoj studiji *Imaginarni Balkan* daje kritiku predstava Balkana iz zapadnovropske putopisne literature koje se umnogome preklapaju sa orijentalističkim predstavama Istoka⁸ (Todorova 2006).

Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine, a potom i raspada Sovjetskog saveza, zemlje srednje i (jugo)istočne Evrope su težile „povratku kući“, odnosno Evropi, ponovno konstruišući nacionalni identitet. Kada se govori ili promišlja o Evropi u javnom diskursu Evropske unije, obično se misli na samu EU svedenu na zemlje Zapadne Evrope, gde se kritički razmatraju socijalistički režimi zemalja srednje i jugositočne Evrope za koje se smatra da su udaljili te države od „evropske kolevke“. Počev od poslednje decenije XX veka može se govoriti o „evropeizaciji“ kao „političkoj, sociokulturnoj i ekonomskoj transformaciji tih zemalja prema modelu koji diktira EU“, te u tom periodu dolazi do tranzicije iz totalitarnih režima ka neoliberalnom parlamentarnom političkom sistemu, centralizaciji, necenzurisanom štampi i jednakim građanskim pravima (Brujić 2016, 137).

6 Autorka piše da ne postoje Istočni, Južni ili Severni Balkan, već samo Zapadni i Evropa (EU).

7 S druge strane, Marija Brujić (2016) napominje da nigde ne nailazimo na odredicu „bivše postnacističke“ zemlje ili „bivše postkolonijalističke“ zemlje, iako ni nacizam ni kolonijalizam nisu iskorenjeni.

8 O sadržinskim razlikama između klasičnog orijentalizma i balkanizma pogledati u Todorova 2006.

U novom milenijumu, sa padom političkog režima Slobodana Miloševića, počinje učestalije da se govori o „povratku Evropi“ i „davanju nove šanse Evropi“ u postjugoslovenskom i srpskom javnom diskursu (Volčić 2005, 158). Pridruživanje EU se može objasniti kao „strateško opredeljenje“ – put ka EU je ujedno i put ka modernijem društvu stabilne demokratije i razvijene ekonomije.

Mnogi autori su pisali da se tokom devedesetih godina 20. veka revitalizovala balkanska „drugost“: „evropska periferija“, „druga Evropa“, „divlja Evropa“, „evropska ne-Evropa“ i kao suprotnost „evropskoj Evropi“ (Brujić 2016, 162). Pojam evropske kulture u službi je konstruisanja granica između grupacije „Mi“ (pravi Evropljani) i grupacije „Oni“ (ne-Evropljani ili nepravi Evropljani). Istovremeno, pristupanje Srbije EU se može razumeti/tumačiti/izjednačavati kao, odnosno, sa „debalkanizacijom“ i „denacionalizacijom“ Srbije, budući da se Balkan percipira kao prostor opterećen prošlošću i ratovima (Brujić 2016, 164-165), dok se ulazak u EU pojednačava sa „prevazilaženjem te prošlosti“ (Kovačević 2005, 4).

Metod istraživanja

U svom istraživanju sam se koristila metodom polustrukturisanog intervjua, koji omogućava neformalniji odnos sa ispitanicima, interaktivan proces saznanja koji dopušta „koketiranje“ sa pitanjima – na već unapred pripremljena bazična pitanja otvorenog tipa nadograđuju se nova, koja obično logički „iskrsnu“ u toku razgovora.

Intervjuisala sam dvanaest ispitanika i ispitanica – svi su studenti i studentkinje na Univerzitetu u Beogradu, životne dobi između 22 i 26 godina, među kojima je sedam momaka i pet devojaka. Svi su državljani Srbije – svega dvoje je iz Beograda, dok su ostali „od Subotice do Vranja“. Podsticaj za odabir ispitanika mlađeg dela populacije bio je primetan porast izrazito nacionalističkog raspoloženja među mladima koje se ogleđa u zagovaranju tradicionalnih vrednosti i potvrđivanja nacionalnog identiteta putem banalnih obeležja u svakodnevnom govoru i praksama. Sagovornici/ce se (samo)prepoznavaju na različitim skalama ideološkog spektra, te se tako troje od njih deklariraju kao socijalisti, jedna osoba kao anarhokomunista, dvoje se izjasnilo kao neopredeljeni, dok se ostali (samo)deklariraju kao nacionalisti, „desno od centra“ i tome slično.

Ispitanike sam birala većinom „na preporuku“ – intervjuisala sam za početak nekoliko prijatelja iz studentskog doma, a oni su mi potom predložili neke od svojih poznanika od kojih su dvoje iz Beograda, a ostali su takođe stanari Doma.

Rezultati intervjua

Iako su intervjui sprovedeni na malom uzorku, rezultati su obimni, te ću stoga izneti neke od detaljnijih relevantnijih i odgovora za istraživanje ove teme.

Na moje pitanje: „Kakav je njihov stav o evropskoj integraciji Srbije, odnosno kako sagledavaju proces pridruživanja naše države Evropskoj uniji?“, odgovori su manje-više ujednačeni:

„Srbija nema šanse da uđe u Evropsku uniju. (...) A iskreno da ti kažem, nisam ni za tu Evropsku uniju, nisam za NATO. Oduzimaju nam srpstvo, oduzimaju nam Kosovo, veru! Ulazak Srbije u Evropsku uniju bi značio uništenje srpske nacije, razumeš (...) A ovi naši se napalili na tu Evropsku uniju, na taj Zapad (...)“ (Mašinski fakultet, 23 godine)

„Ma kakva Evropska unija! (...) Ali glup smo mi narod, svima verujemo... evo, ovaj (predsednik RS Aleksandar Vučić) se svima tamo redom ulizuje, smeška se Merkelovoj, pregovara tu kao nešto za Kosovo, kao. Kakva vlast, takav narod! Otimaju nam Kosovo (...) to je kolvka, kako bih ti rekao... našeg naroda. Šta, treba da uđemo u NATO, u Evropsku uniju, da se smeškamo onima koji su nas bombardovali i zagadili? (...)“ (Saobraćajni fakultet, 23 godine)

Na pitanje: „Koji su im elementi identifikacije sa nacijom emotivno najbliži?“, odgovori su sledeći:

„(...) Kosovo je neotuđivo, to je naša nacionalna i tradicionalna kolvka... svetinja mi je. Crveni (komunisti) su ga još otuđili, a ovi ništa nisu bolji (...) Pa i malo-malo, pa nema Kosova na mapi našoj... užas. Uprljaše nam srpsku čast i dostojanstvo (...) Po svaku cenu bi da nam otmu identitet, a to je Kosovo – bilo i biće!“ (Mašinski fakultet, 23 godine)

„Kosovo je izvor srpstva! Ako ga uzmu, to je kao da su masakr počinili... kao dušu da nam otimaju. Pravoslavlje mi je važno! Ne idem u crkvu, ništa od toga, ali mi je važno. Smatram ga delom srpskog identiteta, poštujem svetinje, kršten sam, znači – Srbin sam.“ (Elektrotehnički fakultet, 25 godina)

„Kosovo i Metohija! Svi kriju pravu srpsku istoriju (...). A Kosovo nam je kolevka srpstva...silan smo mi narod, jak, istrajan... dokazao je to Miloš Obilić u boju na Kosovu“. (Poljoprivredni fakultet, 24 godine).

Pitala sam ih, takođe: „Kako bi nekome ko nije iz Srbije objasnili kakvi su Srbi?“

„(Uzdah) sad si me našla... pa... okej smo mi, ali volimo i da ukrademo (smeh). Šalim se, ne bih baš tako rekla, ali... da smo lukavi, jesmo, a i naivni dosta, da se ne lažemo. (...) Realnost je dosta tužna, šta ćeš... [smeh] Ima onaj vic, jao! – Zašto su Adam i Eva Srbi? Idu goli i bos, a misle da su u Raju. E pa to ti je to [smeh]!“ (Filozofski fakultet, 23 godine)

Na pitanje: „A kako nas vide drugi, recimo Evropa, možeš li to da zamisliš? Ili, kako Evropa vidi Balkance uopšte?“, dobila sam odgovor:

„Mogu, kako ne! Vide nas kao smeće, kao zadnju rupu na svirali (...). Srbin crnči, radi na skeli, ide u Nemačku da radi... seljak. E oni tamo ti seljake vide kao nižu vrstu, a ne kao pošten narod! Za njih smo mi primitivan, seljački narod (...) zbog nekih nas vide kao koljače i nasilnike.“ (Poljoprivredni fakultet, 24 godine)

Od istog ispitanika sam na pitanje „Poistovećuješ li se sa Balkanom, odnosno – da li se smatraš Balkancem?, dobila sledeći odgovor:

„Svakako! Bolje da sam zadržti Balkanac, nego evropska šmizla [smeh]. Ponosan sam kao Srbin Balkanac... ne stidim se uopšte toga.“ (Poljoprivredni fakultet, 24 godine)

Drugi ispitanik na pitanje „Šta za tebe znači biti Balkanac?“ je dao sledeći odgovor:

„Hmm... pa... biti seljak, ali pošten seljak, tradicionalista. Onda... neko ko voli svoju zemlju i diči se time.“ (Mašinski fakultet, 23 godine)

„Iskreno da ti kažem – ništa dobro! Mada mi se čini da mi sebe vidimo kako nas vide i drugi, pa se nekako nekritički identifikujemo s tim. (...)“. (Filozofski fakultet, 23 godine)

Ka antropološkoj analizi kulturne intimnosti na primeru procesa evrointegracije Srbije

Početna hipoteza ovog istraživanja je da građanstvo Srbije prilikom (samo)kritike, ismevanja ili glorifikovanja artikuliše tenzije i protivrečnosti koje se pojavljuju prilikom nacionalnih osećanja, konstruišući time specifičan prostor kulturne intimnosti. Takođe, pretpostavka je da „kosovoski mit“, kao jedna od nasušnih elemenata koji čini nacionalni identitet u Srbiji, biva manje „neotuđiv“ kako država zamiče na putu „u Evropu“. Na osnovu datih odgovora pokušaću da dam odgovor na pitanje – da li proces evrointegracija nužno vodi ka tome da kosovski mit iščezne iz nostalgичne svakodnevice stanovništva? Cilj mog istraživanja je saznavanje kako neki studenti Beogradskog univerziteta vide trenutno stanje Srbije na putu u EU, kako njihove kulturne predstave o sebi/nama kao državljanima Srbije konstruišu prostor specifične kulturne intimnosti, kao i koji su im simboli sredstvo identifikacije sa srpskom nacijom.

Na osnovu odgovora mojih ispitanika, evropeizacija se doživljava kao otuđenje srpskog nacionalnog identiteta i/ili nametanje „zapadnih vrednosti“. To otuđenje se objašnjava kao „sakaćenje srpstva“, „prljanje srpske časti“, „gubitak prirodnog nacionalnog identiteta“. Prisutna je „evroskepsa“, kao negativna stereotipizacija Evrope, „što može ukazivati na jako viđenje Evrope kao 'drugosti', bez obzira na zvanični cilj priključivanja Evropi“ (Радовић 2009, 97). Moglo bi se reći da se njihovo poimanje evrointegracije/evropeizacije poklapa sa standardnim definisanjem, samo što se u njihovom pogledu to doživljava kao nešto suštinski negativno, koristeći se pojmovima koji demonizuju „evropejstvo“, a glorifikuju srpski nacionalni identitet. Dakle, evropeizacija bi bila: „proces integrisanja evropske vrednosti, standarda i normi u domaće javne politike, pravne norme i ponašanja, te i vođenja pregovora sa EU i državama članicama sa ciljem ulaska Srbije u EU“ (Jelinčić 2006, 5). Ne identifikuju se kao Evropljanin/Evropljanka, definišući to kao nešto loše, „liberalno“, „tuđe“ i slično, diskreditujući skoro svaki evropski vrednosni sud, a pri tome izjednačavajući evropski identitet sa „NATO paktom“, „Amerikom i amerikanizacijom“. Ova kognitivna zavrzlama posledica je viđenja Zapada „spolja/odozdo“, u skladu sa odnosima moći koje uspostavljaju zapadnoevropski moćnici/EU prema zemljama koje nisu u Evropi i zemljama (Zapadnog) Balkana. Kada je reč o distinktivnim odlikama „balkanskog/srpskog naroda“, zapažanja su svakojaka – od

viceva i pošalica na sopstveni račun, artikulisanim mahom kroz stereotipne ili kakve druge viceve, preko pejorativnih (samo)kritika, pa sve do premordijalnog porekla Srba.

Kako bi se prevazišle kulturološke i metaforičke različitosti Balkana/Srbije u odnosu na Evropu – kulturnu intimnost u slučaju srpske nacije možemo razumeti kao artikulaciju upravo onih protivrečnosti i tenzija koje se javljaju pri praktikovanju osećanja pripadanja zemlji, naciji, državi. Kako to objašnjava Naumović u analizi procesa kulturne intimnosti u srpskom/domaćem filmu, ovaj koncept nam omogućava „skretanje pažnje na simboličku odbrambenu granicu između onoga što mi o sebi smemo da mislimo i kažemo i onoga što smeju i mogu da misle i kažu Drugi, a posebno značajni Drugi, oni koji sebi uzimaju za pravo da donose univerzalno valjane i obavezujuće sudove o svima, pa i nama, i kojima to pravo otvoreno i javno ne sporimo ni mi sami, nego o tome samo poluglasno gundamo u našoj intimi“ (Naumović 2010, 10).

Takođe, podrazumeva ismevanje i kritiku sopstvene države, na osnovu kojih ona, kao bliska i poznata, kao ono što možemo/smemo ismevati i kritikovati, opstaje.

U srpskom javnom diskursu neminovan je element Kosova kao „neotuđive svojine srpskog naroda i identiteta“, a pri tome se njegova nezavisnost vidi kao jedna od prepreka na putu Srbije u Evropu/EU. Pod pojmom mit⁹ se podrazumeva „ceo kulturni kompleks, koji obuhvata sistem priča ili pesama sa kojim su neraskidivo povezane materijalna i duhovna kultura nekog naroda“ i u ovom određenju mit je „sinonim za pojam tradicije“, u šta spada i kosovski mit (Nedeljković 2006, 156-157). Za formiranje i afirmaciju nacionalističkog diskursa u krajevima sa južnoslovenskim stanovništvom, najzaslužniji su Vuk Karadžić i Njegoš, a glavna vrednost koju su oni slavili bili su narod i njegov navodno prirodan „nacionalizam“ (Čolović 2017, 140-142; 157). Kada je reč o tumačenju dokumenata koji sadrže sećanja na Kosovo, narod je dobio dvostruko važnu ulogu: on je vrednost u ime koje se kosovski junaci bore i on je čuvar sećanja na te junake – baštinik je poruke koje su im oni ostavili, a koje će se početi nazivati „kosovski zavet/testament/misao/opredeljenje“ (Čolović 2017, 142). Iz tog razloga, narodne pesme koje je Vuk sakupio i objavio dobile su ključnu ulogu među dokumentima o Kosovskom boju – postale su izvor lika, simbola i slika koje će formirati kosovski narativ kao „nacionalni mit“ (Čolović 2017, 19; 140). Ubrzo, sa nezavisnošću Srbije, kosovski mit postao je sredstvo propagande, što

⁹ Za ostala određenja ovog pojma konsultovati Nedeljković 2006.

je prouzrokovalo saradnju političkih i vojnih krugova sa istoričarima, filozofima i književnicima, koji su se bavili proučavanjem, tumačenjem i publikovanjem crkvenih i folklornih tekstova koji navodno potvrđuju da su nekada Kosovo, Makedonija i Bosna bili srpske države, tj. da narod koji tamo živi čuva sećanja na Kosovsku bitku i da, s obzirom na to, ima pravo na te oblasti (Čolović 2017, 184). Sa rušenjem socijalističkog režima od pada Berlinskog zida 1989. godine, države (jugo)istočne Evrope našle su se u neprikladnoj situaciji. U godinama krize i nestabilnosti, dolazi do ponovnog nacionalnog buđenja i razvijanja nacionalne svesti, što nije zaobišlo ni domaće prostore. Devedesetih godina, raspadom Jugoslavije, država ulazi u tranziciju i počinje da razvija kapitalističku ekonomiju. Nastupa postsocijalistička transformacija i period ponovnog romantičarskog pozivanja na daleku slavnu prošlost i kosovski mit, u period (re)izgradnje nacionalnog identiteta i period (ponovnog) nacionalnog i religijskog buđenja (Nedeljković 2006, 162). Nedeljković piše da „problem Kosova predstavlja verovatno centralni segment srpskog nacionalnog identiteta“ (Nedeljković 2006, 172)¹⁰. On se odnosi i na geografsku oblast, istorijski događaj, te i na neartikulirano i etničko osećanje, kao i na sferu transcendentnog (Nedeljković 2006, 172). Istraživanje koje sam ja sproveda pokazuje slične rezultate – opseg upotrebe pojma Kosovo je kompleksan: to je sveto mesto pravoslavne religije i profana kolevka srpske nacije (Nedeljković 2006, 163). Tako se kosovski mit, kao sakralizovani narativ o Kosovu (Čolović 2017, 20) posmatra kao „deo tradicije, mitske istorije, simbol okrenutosti prošlosti umesto budućnosti“ (Ристановић 2014, 160).

Ovde se vraćam na pitanje – da li bi evrointegracija Srbije doprinela tome da kosovski mit nestane iz svetonazora populacije? Pomoću njega se kulturna intimnost reprodukuje kao okvir u kome dvosmislenosti neprekidnog procesa proizvodnje osećanja pripadanja prestaju da budu opasne i dobijaju okvir u kome mogu bezbedno da postoje i da ponovo reprodukuju osećanja pripadanja (Hercfeld 2004, 24). S obzirom na to da evropeizacija podrazumeva sažimanje evropskih ideja i vrednosti koje su u teoriji povezane sa raskidom sa prošlošću bremenitom negativnim značenjima i raspuštanjem nacionalističkih preferencija (iako svedočimo jačanju desnice na zapadu), kosovski mit bi u teoriji trebao da se prevaziđe. On u sebi nosi naročite nacionalističke sentimente i artikuliše

¹⁰ Slične rezultate je pokazalo i istraživanje Srđana Radovića među mladima (srednjoškolcima i studentima) koji su pre svoj srpski nacionalni identitet locirali u Crkvu i Kosovo, nego ga povezali sa nekim muzičkim manifestacijama, materijalnim predmetima ili elementima kulturno-istorijske baštine (Радовић 2009).

osećaj pripadnosti zajednici čiji se integritet reprodukuje putem banalnih obeležja. Međutim, sa tačke trenutnog gledišta, smatram da se to u praksi ne bi realizovalo, jer evrointegracije Srbije ne bi nužno korespondirale sa brisanjem mita iz svesti nacije i javnog diskursa, zato što stanovništvo opterećeno prošlošću i stanovništvo koje je i dalje u potrazi za čvrstim nacionalnim identitetom i integritetom (što predstavlja najčešće Kosovo) neće tek tako raspustiti nacionalističku „slamku za koju se hvata“ – *kosovski mit*. Takođe, brisanje Kosova i Metohije sa geografske karte Republike Srbije, ne znači nužno i brisanje *mita* iz svetonazora stanovništva, kao kulturno-istorijske baštine.

Zaključak

U ovom radu sam izložila neka dosadašnja istraživanja Balkana i balkanizma, kao i procesa evrointegracija i razmatranja evropejstva i Evrope. Iznela sam i nekoliko hipoteza koje sam u svom istraživanju nastojala da dokažem, a tiču se toga da neki državljani Srbije prilikom (samo) kritike, ismevanja ili glorifikovanja artikuliše tenzije i protivrečnosti koje se pojavljuju prilikom nacionalnih osećanja konstruišući time naročit prostor kulturne intimnosti.

Istraživanje je pokazalo da neki građani Srbije putem (samo)kritike, ismevanja i (novo)romantičarskog nacionalističkog nadahnuća, govore o državi kao o nečemu što se kao *naše* može kritikovati i ismevati, a na osnovu čega država kao takva, postoji, čineći time kružok kulturne intimnosti. Evropeizacija se, kao što su na to i ukazali neki autori, može na „domaćem terenu“ protumačiti kao neki vid nasilja, gde moćnija kultura/ Evropa pokušava da nametne sopstvene vrednosti i stavove, te i da civilizuje one druge, „nekulturne“ narode. Pristupanje Republike Srbije EU ne korespondira nužno sa brisanjem kosovskog mita iz svesti naroda, zato što priključivanje države EU ne mora voditi ka tome da se ovaj *mit* kao istorijsko-kulturna baština izbriše sa kognitivno- emotivne mape populacije. Pored toga, amputiranje Kosova i Metohije sa geografske karte Srbije, kao preduslova pristupanja države EU, ne korespondira nužno sa brisanjem *mita*.

Ucrtavanje kulturne intimnosti u granice Republike Srbije i viđenje Balkana kao drugosti u odnosu na Evropu, te i shvatanje Balkana kao „drugorazredne Evrope“, otvara i neka nova pitanja koja bi se mogla istraživati. Na primer, da li bi geopolitičko izmeštanje (Zapadnog) Bal-

kana i njihovo pristupanje EU razotkrilo neke nove „Druge“, recimo migrante? Ili, koji bi bili naši/domaći „drugi“ u odnosu na koje/pomoću kojih se istovremeno distanciramo od negativnih konotacija kojima je Balkan opterećen, sa jedne strane, a sa druge strane „približavamo“ Evropi i evropejstvu?

Literatura

Брујић, Марија. 2016. *Европеизација у Србији почетком XXI века. Антрополошка анализа социокултурних промена у периоду евроинтеграције*. Београд: Филозофски факултет, Одељење за Етнологију и антропологију.

Ћоловић, Иван. 2017. *Smrt na Kosovu polju. Istorija kosovskog mita*. Београд: Библиотека XX век.

Hammond, Andrew. 2006. Balkanism in Political Context: From the Ottoman Empire to the EU. *Westminster Papers in Communication and Culture* 3 (3): 6–26.

Hercfeld, Majkl. 2004. *Kulturna intimnost*. Београд: Библиотека XX век.

Jelinčić, Jadranka, ur. 2006. *Европеизација Србије. Капацитети власти и локалних органа (samo)управе. Законодавна власт. Председник Републике. Извршна власт. Локална (samo)управа*. Београд: Фонд за отворено друштво.

Kovačević, Živorad. 2005. Peoples of the Balkans: *In Search of Identity*. Доступно на: <http://www.emins.org/sr/dokumenti/downloads/2005/050317-kovacevic-ietm.pdf> [12. juna 2020]

Naumović, Slobodan. 2010. „Kadriranje kulturne intimnosti: nekoliko misli o dinamici samopredstavljanja i samopoimanja u srpskoj kinematografiji“. *Godišnjak za društvenu istoriju*, 1: 7-37.

Nedeljković, Saša. 2006. „Mit, religija i nacionalni identitet: Mitologizacija u Srbiji u periodu nacionalne krize“. *Etnoantropološki problemi n. s. god. 1. sv. 1*: 155-179.

Petrović, Tanja. 2009. *A Long Way Home. Representations of the Western Balkans in Political and Media Discourses*. Ljubljana: Peace Institute.

Радовић, Срђан. 2009. *Слике Европе*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Ристановић, Петар. 2014. „‘Тамо је све почело’: Косово као темељ постјугословенског дискурса“. *Баштина*, 37: 155-173.

Todorova, Marija. 2004. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Volčič, Zala. 2005. The Notion of “the West” in the Serbian National Imaginary. *European Journal of Cultural Studies* 8: 155–175.

Krinka Baković

A Window into (someone else’s) backyard: Euro-integration process, the Kosovo myth and in-filling spaces of cultural intimacy in the borders of Serbia

Abstract: This paper deals with the euro-integration process seen as a vehicle for the de-balkanization of South-eastern European states, with focus on Serbia. The Balkans, as a word steeped in historical circumstances, has taken onto itself the meaning of the “internal Other”, a part of Europe geographically, that is not itself a part of “Europe”. As such, it has taken on implications of darkness, “primitiveness” and general backwardness. Serbia, as a (Western) Balkans state, is a candidate for membership in the EU. One of the key obstacles in this process has been the declaration of independence of the former Autonomous Province of Kosovo and Metohija, the territory which occupies a central position in Serbian nationalist narratives. In particular, the paper examines the issue of *the Kosovo myth* as a sacralised narrative on Kosovo, which is a segment of cultural-historical heritage of Serbia. Furthermore, the paper also analyses the pervasiveness of that *Myth* in the everyday worldviews of the population during the euro-integration process. Using the concept of cultural intimacy, as proposed by Michael Herzfeld, I analyse the articulation of contradictions, tensions and ‘community’ building through (self-)critique, mockery or the glorification of one’s own nation.

Keywords: cultural intimacy, the Kosovo myth, euro-integration, balkanism, Balkans, Serbia.